

idrak

Dini Arařtırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies
Cilt / Volume-2 • Sayı / Issue-2 • Aralık 2022

Cilt | Volume: 2 • Sayı | Issue: 2
15 Aralık | December 15, 2022

Memlükler'in Şiî Kesrevan Bölgesine Yönelik Seferleri

Expeditions of Mamluks to the Shiite Kisrawan Region

Duran Eski

Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi, İstanbul/
Türkiye.

*Research Assistant, Istanbul University, Institute of Social Sciences,
Department of Basic Islamic Studies, History of Islamic Sects, Istanbul/
Türkiye.*

eskiduran@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4234-5360

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Arařtırma Makalesi | Research Article
Geliř Tarihi | Date Received: 30 Eylül | September 2022
Kabul Tarihi | Date Accepted: 28 Kasım | November 2022
Yayın Tarihi | Date Published: 15 Aralık | December 2022

Atıf | Cite as

Eski, Duran. "Memlükler'in Şiî Kesrevan Bölgesine Yönelik Seferleri".
İdrak Dini Araştırmalar Dergisi 2/2 (Aralık 2022), 311-330.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile
taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.

*This article has gone through a peer review process and scanned via a
plagiarism software. No plagiarism has been detected.*

Telif | Copyright ©

*idrak'te yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarına aittir.
The copyrights of articles published in idrak belong to their authors.*

Published by Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Giresun University Faculty of Islamic Sciences, 28200, Giresun, Türkiye.

Memlûkler'in Şîi Kesrevan Bölgesine Yönelik Seferleri

Öz

Haçlılar ve Moğollar'ı mağlup edip Bilâd-ı Şam'ı ele geçirdiği dönemde Memlûkler'in bölgede henüz tam bir hakimiyet kuramadığı yerler olmuştur. Memlûkler, bu yerlerdeki halkın hala ciddi bir tehlike arz eden Haçlılar ve Moğollarla iş birliği yapmalarından endişe duymuştur. Dolayısıyla bu tür iş birliklerini engellemek ve otoritesini sağlamlaştırmak için günümüzde Lübnan Devleti sınırları içinde bulunan Kesrevan dağlarına farklı tarihlerde üç sefer gerçekleştirmiştir. Burada farklı Şîi fırkalarına mensup insanların yaşaması, seferlerin siyasi değil, mezhebi amaçlarla yapıldığına dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kaynaklarda Kesrevan halkının Haçlılar ile iş birliği yaptıkları, Hazindâr savaşı sonrasında İlhanlı ordusundan kaçan Memlûk askerlerine türlü eziyetler ettikleri, yolları kesip Müslümanları kaçırdıkları ve kafirlere sattıkları kaydedilmiştir. Kesrevan üzerine ilk sefer 691/1292, ikinci sefer 699/1300 ve sonuncu sefer de 705/1305 yılında düzenlenmiştir. İlk iki seferde ciddi bir yaptırımla karşılaşmayan Kesrevan halkı, son seferde bölgeden tamamen çıkartılmış ve yerlerine Türkmenler iskan edilmiştir. Bu çalışmada her bir sefer ayrı ayrı ele alınarak olayların nasıl geliştiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Memlûkler, Şîiler, Lübnan, Kesrevan.

Expeditions of Mamlûks to the Shī'ite Kisrawān Region

Abstract

Although the Mamlûks defeated the Crusaders and Mongols and captured Syria, there are places in the region that they could not yet dominate. Mamlûks was concerned that the people in these regions were collaborating with the Crusaders and Mongols, who still pose a serious threat. Therefore, Mamlûks carried out three expeditions on distinctive times to the Kisrawān mountains, which are within the borders of the Lebanese State today, in order to prevent such cooperation and to consolidate their authority. The fact that people belonging to different Shī'ite sects lived there brought along discussions that the expeditions were made for sectarian rather than political purposes. It is recorded in the sources that the people of Kisrawān cooperated with the Crusaders, tortured the Mamlûk soldiers fleeing from İlkhānid army after the Khāzindār war, cut off the roads, kidnapped Muslims and sold them to the infidels. The first expedition to Kisrawān was made in 691/1292, the second expedition in 699/1300, and the last expedition in 705/1305. The people of Kisrawān, who did not face any serious sanctions in the first two campaigns, were completely expelled from the region in the last time and Turkomans were settled in their place. In this study, it will be focused on how the events advanced by considering each expedition separately.

Keywords: History of Islamic Sects, Mamlûks, Shī'ites, Lebanon, Kisrawān.

Giriş

Mısır, Suriye ve Hicaz'da hüküm süren ve Müslüman bir Türk devleti olan Memlûkler (648/1250-923/1517), 690/1291'de Akka'yı ve ardından Sur, Sayda, Beyrut, Hayfa ve Aslis gibi sahil şehirlerini fethederek Bilâd-ı Şam sahillerini Haçlılardan geri almıştır. Yaklaşık iki asır süren Haçlı seferleri böylece sona ermiştir. Fakat Haçlı tehlikesi tam anlamıyla bitmemiştir. Zira onlar daha sonraki süreçte sahil şehirlerine yönelik saldırılarını sürdürmüşlerdir. Yine bu dönemde Moğolların da Bilâd-ı Şam üzerinde hakimiyet kurma arzusu devam etmiştir. Bu nedenle Memlûkler, otoritelerini güçlendirmek adına bölgede faaliyetlerde bulunmuştur. Bunlardan biri de Kesrevan (Kisravan, Kisruvan, Keservan) dağlarına farklı tarihlerde düzenlenen askeri seferler olmuştur.

Kesrevan seferleriyle ilgili sefer düzenlenen coğrafyanın neresi olduğu ve burada yaşayanların hangi mezhepten olduğu gibi bazı konularda farklı bilgilerin bulunduğunu belirtmek gerekir. Daha sonra geleceği üzere çeşitli kaynaklarda bu seferlerin Kesrevan, Cürd (Cerd) ve Danniye dağlarında¹ yaşayan ve genel olarak Şîa üst başlığı altında bulunan Râfizîler, Nusayrîler ve Dürzîler'e karşı yapıldığı kaydedilmiştir. Ayrıca bu kaynaklar, genellikle dönemin Sünnî kaynakları olduğu için tek taraflı bir bakış açısı sunmaktadırlar.

Kendilerine sefer düzenlenen kimselerin mezhebi hakkında değerlendirmelerde bulunan Sa'dun Hamâde, Kesrevan ve Cürd halkının İmâmîyye Şîa'sına mensup olduğu sonucuna varmıştır.² Bir diğer araştırmacı Salibi ise Kesrevan'ın bazı bölgelerinde Marûnîler'in de

1 Kesrevan, Beyrut'un kuzeydoğusunda yer alıp güneyde kalb nehri, kuzeyde İbrahim nehri, batıda Akdeniz ve doğuda Ba'lebek ile çevrilen bir bölgedir. Cürd, kuzeyde Kesrevan, güneyde Şûf, batıda Beyrut ve doğuda Bika ile çevrilidir. Danniye ise Kuzey Lübnan'da yer alıp kuzeyde Akkar, doğuda Hermel, güneyde Bişerri ve batıda Trablusşam ile çevrilidir. Yvette Talhamy, "The Kisrawan Expeditions against Heterodox Religious Minorities in Syria under Mamluk Rule", *Chronos* 20 (2009), 130.

2 Sa'dun Hamâde, *Tarihu's-Şîa fi Lübnan* (Beyrut: Dâru'l-Hayâl, 2008), 1/34-41. Ayrıca bk. Ca'fer el-Muhâcir, *et-Te'sîsü li târihu's-Şîa fi Lübnân ve Sûriye* (Beyrut: Dâru'l-Melâk, 1992), 149; Mustafa Mahmud Sübeytî, *el-Hayatü'l-fikriyye li'l-ekalliyâti'l-mezhebiyye fi Lübnan fi'l-ahdi'l-Memlûki* (Beyrut: Dâru'l-Mevâsım, 1427/2007), 75, 97-98.

yaşadığına ve diğer gruplar kadar bu seferlerden onların da zarar gördüğüne dikkat çekmiştir. Ancak ona göre daha sonraki süreçte Marûnîler, seferler sonucu Kesrevan nüfusunun önemli ölçüde azalmasından bir miktar fayda sağlayıp bölge nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturmaya başlamışlardır.³

Memlükler döneminde meydana gelen Şîî karakterli olayların en önemlilerinden biri olarak görülen Kesrevan seferleri, hala tartışılmaya devam edilmektedir.⁴ Bazı araştırmacılar tarafından bu seferlerin, dini değil siyasi hedefler gözetilerek devletin güvenliği amacıyla düzenlendiği savunulmuştur. Nitekim Moğol ve Haçlı tehlikesinin hala söz konusu olduğu bir ortamda stratejik bir konumda yaşayan Kesrevan halkı, Memlükler'e itaat etmemiş ve isyankar bir tutum benimsemiştir.⁵ Bazılarına göre ise bu seferler, Memlükler'in gayr-ı Sünnî grupları ortadan kaldırmaya yönelik hoşgörüsüz politikalarının bir sonucu olarak gerçekleştirilmiştir.⁶

Memlükler tarafından Kesrevan bölgesine 691/1292, 699/1300 ve 705/1305 yıllarında toplamda üç sefer düzenlenmiştir. Burada her bir sefer ayrı ayrı ele alınacaktır. Dönemin kaynaklarında geçen bilgiler çerçevesinde ve çağdaş araştırmalardan da yararlanarak olayların gelişim süreci incelenip değerlendirilmeler yapılacaktır.

1. Birinci Sefer

Sungur el-Mansûrî liderliğinde Kesrevan ve Cürd bölgesine bir sefer düzenlenmesi kararı, ilk olarak Sultan Kalavun döneminde (678/1279-689/1290) 686/1287 yılında planlanmıştır. Tenûhî⁷ emirle-

3 Kamal Salibi, "The Maronites of Lebanon under Frankish and Mamluk Rule (1099-1516)", *Arabica* 4 (1957), 297-298.

4 Mehmet Sever, *Bahrî Memlükler Dönemi Mezhep Hareketleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 224.

5 Henri Laoust, "Remarques sur les Expéditions du Kasrawan sous les Premiers Mamluks", *Bulletin du Musee de Beyrouth* 4 (1940), 111.

6 Muhammed Ali Mekkî, *Lübnân mine'l-fethi'l-Arabî ile'l-fethi'l-Usmânî 635-1516* (Beyrut: Dârü'n-Nehâr, 2006), 230; Hamâde, *Tarihu's-Şîa fi Lübnan*, 1/34. Krş. Stefan Winter, "Shams al-Dîn Muhammad ibn Makkî "al-Shahîd al-Awwal" (d.1384) and the Shî'ah of Syria", *Mamluk Studies Review* 3 (1999), 151.

7 Tenûhîler, Güney Lübnan'a yerleştirilen Arap kabilelerinden biridir. Bunlar Dürzîlik mezhebini benimsemişlerdir. Daha sonraki süreçte Buhturîler olarak anılmışlardır. Memlükler döneminde iktâ sahipleri olarak bölgeyi yönetmişlerdir. Detaylı bilgi için bk. Kamal Salibi, "The Buhturids of the Garb: Mediaeval Lords of Beirut and of Southern Lebanon", *Arabica* 8 (1961), 74-97.

rinden de bu sefere destek vermeleri istenmiştir. Esir aldıkları kadın ve çocukların onlar için bir cariye ve köle olacağı, getirilen her bir baş için de ücret ödeneceği vaat edilmiştir. Ancak bu sefer yapılmamış ve ileri bir tarihe ertelenmiştir. Akka'ya yapılacak askeri hareketin ufukta belirmesi muhtemelen bu seferin ertelenmesine neden olmuştur.⁸

Birinci sefer, Halil b. Kalavun (689/1290-693/1293) döneminde 691/1292 yılında düzenlenmiştir. İbn Kesîr'e (öl. 774/1373) göre Kal'a-türrûm'un fethedilmesinden sonra Sultan, daha önce Müslümanların aleyhine Haçlılarla iş birliği yapmış olmaları sebebiyle Kesrevan ve Cürd dağlarında yaşayanlar için bir ordu hazırlatmıştır. Ordunun başında Mısır saltanat nâibi Bedreddîn Baydarâ (öl. 693/1293) ve ona eşlik eden Sungur el-Eşkar, Kara Sungur el-Mansûrî ve diğer bazı büyük emirler bulunmuştur. Kesrevan dağları kuşatılmış ve yok etmek için sadece bir hamle kalmış iken o gece Kesrevanlılar, Baydarâ'ya bir çok şey getirmişlerdir. Bunun neticesinde Baydarâ'nın, onların hakkındaki siniri yatışmış ve savaşmaktan vazgeçmiştir. Ordusuyla buradan ayrılarak Sultan'ın yanına dönmüştür. Daha sonra vezir İbn Sel'ûs (öl. 693/1294), Sultan'a Baydarâ'nın yaptıklarını anlatmış⁹ ve Sultan da Baydarâ'yı kınayıp azarlamıştır. Bu olaydan sonra Baydarâ, şiddetli bir hastalığa yakalanmıştır.¹⁰

Diğer kaynaklarda İbn Kesîr'in bu sefer hakkında kaydettiklerine ilave olarak bazı bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Kesrevan dağlarına ulaşınca Baydarâ, Kesrevanlılardan huzuruna gelen bazı kimseler ile görüşmüştür. Bu kimseler, Baydarâ'nın azmini överek onun sınırını yatıştırmışlardır. Böylece Kesrevanlılar hakkında bir gevşeme meydana gelmiştir. Daha sonra Kesrevanlılar, sarp yerlerde

8 Sâlih b. Yahya, *Târîhu Beyrut*, thk. Lewis Şehyu (Beyrut: el-Matbaatü'l-Kâsûlikiyye, 1927), 58-59.

9 Baydarâ ile İbn Sel'ûs arasında bir düşmanlığın olduğu, İbn Sel'ûs'un Baydarâ'yı devreden çıkarmak için fırsat kolladığı ve Sultan'ı ona karşı daima kıskırttığı kaydedilmiştir. Bu çekişmede Sultan'ın da İbn Sel'ûs'un tarafını tutup ona aşırı ilgi göstermesi, 693/1293 yılında Baydarâ'nın Sultan'ı öldürmesinin sebeplerinden biri sayılmıştır. Bk. Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü's-Sel'ûs (ö. 693/1294)", Ç. Ü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2005), 111-112; Mehmet Fatih Yalçın, "Bahri Memlûkler Döneminde Saltanat Nâiblerinin Görevlerinin Sona Ermesi Ve Bunun Sonuçları (1250-1382)", *The Journal of Academic Social Science Studies* 6 (2013), 803-804.

10 Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Ali Şîrî (Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988), 13/386-387.

ve geçitlerde askerlerden bazılarını ele geçirmeyi de başarmışlardır. Bunun üzerine ordu sanki yenilmiş gibi geri dönmüştür. Baydarâ ise Kesrevanlıların gönlünü hoş tutmak için onların bazı önde gelen kişilerine hil'at giydirmeye ve Dımaşk'ta tutuklu bulunan bazı kişileri de serbest bırakmaya mecbur kalmıştır. Bu seferin sonunda Kesrevanlılar için öldürme, yağmalama ve zafer hasıl olurken askerler ve emirler için sıkıntılı bir durum ortaya çıkmıştır. Baydarâ'nın görevini ihmal edip savaştan vazgeçtiği ve Kesrevanlılardan rüşvet aldığı konuşulmaya başlanmıştır. Dımaşk'a döndüklerinde Baydarâ, Sultan tarafından kınanmıştır.¹¹ Yukarıda geçtiği üzere İbn Kesîr, İbn Sel'ûs'un Sultan'a Baydarâ hakkında ne söylediğine dair bir bilgi vermemiştir. Bu noktada İbn Sel'ûs'un Sultan'a anlattıkları, muhtemelen burada geçen Baydarâ'nın görevini ihmal edip savaştan vazgeçmesi ve rüşvet aldığı iddialarıdır.

Bu bilgilere göre daha önceki süreçte Kesrevan sakinlerinin Müslümanlara karşı Haçlılar tarafını tutması bu seferin sebebidir. Onların bu tavrını cezalandırmak için Sultan tarafından bir ordu hazırlanıp üzerlerine gönderilmiştir. Ancak ordunun başında bulunan Baydarâ'nın onlarla yaptığı görüşmelerden sonra istenen neticeyi almadan geri dönmesi bir takım sıkıntılara yol açmıştır. Baydarâ'nın niçin böyle bir tutum sergilediği tam olarak anlaşılammamaktadır. Bu noktada onun rüşvet aldığı iddiaları gündeme gelmiştir. Ancak Sultan, Kesrevan seferi dönüşünde yaptıklarından dolayı kınandığı için şiddetli bir şekilde hastalanan Baydarâ'nın iyileşmesinin ardından sadakalar verip bazı mahkumları serbest bırakmak gibi tasarruflarda bulunmuştur. Baydarâ'nın rüşvet aldığı yönünde sözler sarf eden Rukneddîn Baybars'ı da tutuklatmıştır.¹² Bundan dolayı Baydarâ'ya yönelik rüşvet iddialarını Sultan'ın kabul etmediği hatta bu yönde konuşanları cezalandırdığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Kesrevan sakinlerinin, kendilerine karşı yapılan bu seferin aslında haklı bir nedene dayanmadığı konusunda Baydarâ'yı ikna etmiş olmaları,

11 Şihâbeddîn Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, thk. Necib Mustafa Fevvâz - Hikmet Küşlü Fevvâz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 31/150-151; İbn Yahya, *Târîhu Beyrut*, 29-30; Takıyyüddîn Ebu'l-Abbas el-Makrîzî, *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*, thk. M. Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/234.

12 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/151-152.

askerlerin geri çekilmesinin sebebi olabilir.¹³ Onların Memlûkler'e tabi olmayı kabul edip Haçlılara yardım etmeyeceklerine yönelik Baydarâ ile bir anlaşma yapmaları ve böylece seferin amacının hasıl olması da ihtimal dahilindedir.

Bu dönemde İlhanlılar (654/1256-754/1353) ve Memlûkler arasındaki düşmanlık siyaseti de tüm şiddetiyle devam etmektedir. İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın (694/1295-703/1304), Suriye üzerine harekete geçtiğini öğrenen Memlûk sultanı Muhammed b. Kalavun (693/1293-741/1341 arasında üç dönem), 698/1299 yılında ordusunun başında Kahire'den ayrılmıştır. Hama ile Humus arasındaki Hazindâr vadisinde meydana gelen savaşta Memlûkler ağır bir şekilde yenilmiş (27 Rebülevvel 699 / 22 Aralık 1299) ve geri çekilmiştir. Humus'u ele geçiren İlhanlılar, ardından yaklaşık yüz gün kendi hükümdarları adına hutbe okutacakları Dımaşk'a girmiştir.¹⁴

2. İkinci Sefer

Memlûkler, İlhanlılar hakimiyetine giren Suriye'de kontrolü aynı yıl içerisinde yeniden sağlamıştır. Ardından Kesrevan üzerine yine 699/1299 yılında ikinci bir sefer düzenlenmiştir. İbn Kesîr'in kaydettiğine göre saltanat nâibi Cemaeddîn Akkûş el-Efrem (öl. 720/1320), Dımaşk ordusuyla Cürd ve Kesrevan dağlarına doğru yola çıkmıştır. Bu bölgelerde yaşayanlarla savaşmak üzere İbn Teymiyye (öl. 728/1328) ve bir çok gönüllü de orduya katılmıştır. İbn Kesîr, bu seferin iki sebebi olduğunu belirtmiştir. Birincisi onların bozuk inançları, küfürleri ve sapkınlıklarıdır. İkincisi ise Memlûk askerlerine kötü muamelede bulunmalarıdır. Öyle ki yukarıda bahsedilen Hazindâr savaşında mağlup olup kaçan Memlûk askerleri, bu bölgeden geçerken burada yaşayanlar Memlûk askerlerine saldırmışlar, onları soymuşlar, silahlarını ve atlarını almışlar, birçoğunu da öldürmüşlerdir. Ordunun kendi üzerlerine doğru geldiğini görünce Kesrevanlıların liderleri, İbn Teymiyye'nin huzuruna gelerek af dilemişlerdir. Yapılan bu görüşme neticesinde uzlaşmaya varılmıştır. Onlar, askerlerden aldıkları eşyaları geri vermelerinin yanı sıra

¹³ Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 142.

¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/8-10, 13; İsmail Yiğit, *Memlûkler* (İstanbul: Kayıhan Yay., 2015), 71-73.

tazminat ödemekle de yükümlü tutulmuşlardır. Arazileri iktâ olarak bölünmüştür. Kesrevanlılar böylece Memlükler'in hakimiyetini tanımışlardır. Bunun üzerine geri dönen Akkûş el-Efrem'i insanlar, Ba'lebek yolunda gündüz vakti mumlarla karşılaşmışlardır. İbn Kesîr, seferin bu şekilde sonuçlanmasını "büyük bir hayrın (hayr-ı kesîr) elde edilmesi ve bu müfsitlere karşı büyük bir zaferin kazanılması" şeklinde değerlendirmiştir.¹⁵

Söz konusu sefer hakkında Makrîzî (öl. 845/1442) biraz daha farklı bilgiler vermiştir. Ona göre, Kesrevan halkı Dürzî'dir.¹⁶ Onlarla savaşmak için yola çıkan Akkûş el-Efrem'e Safed, Hama, Humus ve Trablus nâibleri de askerleri ile katılmıştır. Burada da seferin sebebi yine aynı şekilde Kesrevanlıların, savaşta yenilip kaçan Memlük askerlerine olan kötü muamelesi olarak geçmektedir. Ancak Makrîzî, iki taraf arasındaki anlaşmanın meydana gelen çarpışmalardan sonra olduğunu kaydetmiştir. Nitekim Kesrevanlılar, savaş için hazırlık yapmışlar ve ulaşılması zor yüksek tepelere çıkmışlardır. Yaklaşık on iki bin okçuları vardır. Gelen ordu ile altı gün şiddetli bir şekilde savaşmışlar ve neticede mağlup olarak eman dilemişlerdir. Birçoğu öldürülmüş veya esir düşmüştür. Kaçan Memlük askerlerinden aldıkları eşyalar onlardan geri alınmış ve ayrıca yüz bin dirhem tahsil edilmiştir. Daha sonra Akkûş el-Efrem, Kesrevanlıların önde gelen bazı kişilerini de yanına alarak Dımaşk'a geri dönmüştür.¹⁷

Olayların geçtiği tarihe daha yakın bir zamanda yazılmış olan *Nihâyetü'l-ereb*'de¹⁸ ve yukarıda geçtiği üzere *el-Bidâye ve'n-nihâye*'de söz konusu ikinci seferde böyle bir savaşın meydana geldiğinden bahsedilmemiştir. Ayrıca biraz sonra değinilecek olan üçüncü sefer hakkında Nüveyrî (öl. 733/1333), Kesrevan'da yaşayanların cezalandırılması konusunda o zamana kadar esnek ve yavaş davranıldığını, onların durumlarının ihmal edildiğini ifade etmiştir.¹⁹ İbn Abdülhâdî (öl. 744/1343) de yine üçüncü sefer hakkında Kesrevan halkının

15 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/14-15.

16 Nüveyrî de bu seferin Kesrevan dağlarına ve Dürzîler'e yönelik olduğunu ifade etmiştir. Bk. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/254-255.

17 Makrîzî, *es-Sülûk*, 2/331.

18 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 31/254-255.

19 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, thk. İbrahim Şemseddîn, 32/70; Krş. İbn Yahya, *Târîhu Beyrut*, 32.

isyankar tutumunun bilinmesine rağmen bölgenin ve yollarının zorluğundan dolayı Memlûkler'in daha önce burayı kuşatmadığını ve bu konuda Baydarâ'nın bir girişimi olmuşsa da bir sonuç elde edilemediğini belirtmiştir.²⁰ Dolayısıyla ikinci seferde Makrîzî'nin anlattığı gibi böyle bir savaşın gerçekleşmediği yüksek bir ihtimal olarak görünmektedir. Hatta ikinci sefer ve üçüncü sefer hakkındaki bilgileri birbirine karıştırmış olması da mümkündür.²¹

Diğer taraftan Salih b. Yahya (öl. 840/1437), Hazindâr savaşında mağlup olup kaçan Memlûk askerlerine iyi davranan Tenûhî emirlerinin ödüllendirildiğine işaret etmiştir. Onun kaydettiğine göre kaçan Memlûk askerleri bölgenin çeşitli yerlerine dağılmışlardır. Müfsitler ve özellikle Kesrevan ve Cizzîn halkı tarafından eziyetlere maruz kalmışlardır. Ancak Kesrevan halkı askerlere daha çok eziyet etmiş hatta bir kısmını yakalayıp Haçlılara satmışlar ve çoğunu da soyup öldürmüşlerdir. Kesrevanlıların aksine Nâhizeddîn Buhtur b. Zeyneddîn Salih b. Ali b. Buhtur ve Alâeddîn Ali b. Hasan b. Subh gibi Tenûhî emirleri, kendilerine sığınan askerlere iyi davranıp onları misafir etmişlerdir. Bundan dolayı Akkûş el-Efrem, bu kişilere ikramda bulunup hil'at giydirmiş ve tablhâne emirliği görevi vermiştir.²²

Mekkî'ye göre bu ikinci seferin sebeplerinden biri de Tenûhîlerin Kesrevan bölgesini iktâ olarak yönetme yönündeki arzuları olmuştur. Yapılan seferde Tenûhîler, Memlûklere yardım etmiştir. Daha sonra da bölge, Tenûhîler'e iktâ olarak verilmiştir.²³ Onların bu noktadaki görevleri hem bölgeyi yönetmek hem de sahilleri ve ana yolları olası düşman saldırılarına karşı korumaktır.²⁴ Bu durum hala Memlûkler'e tam olarak boyun eğmemiş Kesrevan sakinlerinin Tenûhîler'e karşı nefretini artırmıştır.²⁵

20 Şemseddîn Muhammed b. Ahmed İbn Abdülhâdî ed-Dımaşkî, *el-Ukûdü'd-dürriyye min menâkıbı Şeyhî'l-İslâm Ahmed ibn Teymiyye*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî (Beyrut: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî), 195.

21 Laoust, "Remarques sur les Expéditions du Kasrawan", 103.

22 İbn Yahya, *Târîhu Beyrut*, 84.

23 Mekkî, *Lübnân*, 223-224.

24 Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 145.

25 Mekkî, *Lübnân*, 224; Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 145. Tenûhî ailesinden bazı kimselerin 640/1242 yılında Kesrevan'da öldürüldüğü kaydedilmiştir. Bu durum Tenûhîler ve Kesrevanlılar arasındaki nefretin daha eski olduğuna işaret etmektedir. Bk. İbn Yahya, *Târîhu Beyrut*, 55; Salibi, "The Buhturids of the Garb", 84.

3. Üçüncü Sefer

Memlükler'in gerçekleştirdiği bu ikinci seferden de istediği sonuca ulaşamadığı görülmektedir. Nitekim aradan geçen birkaç yıl sonra Kesrevan üzerine 705/1305 yılında yeni bir sefer düzenlenmiştir. Kaynaklarda geçen bilgilere göre, Kesrevan sakinleri, yıllardır isyankar bir tutum içerisinde olmuşlardır. Hazindâr savaşında mağlup olup kaçan Memlük askerlerine eziyet bile etmişlerdir. Korunaklı dağlarına ve kalabalık olmalarına güvendikleri ve kendilerine kimsenin ulaşamayacağına inandıkları için taşkınlıkları daha da artmış ve itaatten çıkmışlardır.²⁶ Yolları kesip Müslümanları kaçırmışlar ve kafirlere satmışlardır.²⁷ Memlükler, onlara önce Şerîf Zeynüddîn b. Adnân başkanlığında daha sonra da Zilhicce 704/Haziran 1305 yılında İbn Teymiyye ile Emir Bahâeddîn Karakuş ez-Zâhirî başkanlığında iki heyet göndermiştir. Yapılan görüşmede İbn Teymiyye ve Bahâeddîn Karakuş, Kesrevanlıları devlete itaat etmeleri gerektiği konusunda uyarılmış fakat onlar buna olumlu bir cevap vermemişlerdir. Bunun üzerine Şam'ın farklı bölgelerinden onlara karşı ortak bir askeri sefer düzenlemesi kararı alınmıştır.²⁸

Saltanat nâibi Cemaleddîn Akkûş el-Efrem, 2 Muharrem 705/25 Temmuz 1305 yılında yaklaşık elli bin kişiden oluşan ordusuyla Dımaşk'tan hareket etmiştir.²⁹ Bu seferin nereye ve kimlere karşı düzenlediği konusunda farklı bilgiler söz konusudur. Ebu'l-Fidâ'ya (öl. 732/1331) göre sefer Danniye dağlarındaki Nusayriler, Danniye'liler ve Marikûna (dinden çıkanlar) yöneliktir.³⁰ Nüveyrî'ye göre Kesrevan ve Cürd dağı sakinlerinedir.³¹ İbn Abdülhâdî'ye göre Kesrevan dağlarındaki Râfizîler, Nusayrîler ve bozuk inanç sahibi kimselerdir.³² Safedî'ye (öl. 764/1363) göre Cürd dağındaki Râfizî olan

26 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 32/70.

27 Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl, *el-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer* (Mısır: el-Matbaatül-Hüseyniyye el-Misriyye, ts.), 4/52.

28 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 32/70. Krş. Makrîzî, *es-Sülûk*, 2/384-385. İbn Kesîr ise İbn Teymiyye'nin taraftarlarından oluşan bir grup ve Nakîbü'l-Eşrâf Zeynüddîn b. Adnân ile birlikte Cürd ve Kesrevan halkıyla görüşmeye gittiğini ve onlardan bazılarını ikna etmeyi başardığını kaydetmiştir. Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/40.

29 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 32/70; Makrîzî, *es-Sülûk*, 2/389.

30 Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 4/52.

31 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 32/70.

32 İbn Abdülhâdî, *el-Ukûdü'd-Dürriyye*, 197-198.

Kesrevanlılara karşıdır.³³ İbn Kesir'e göre Cürd, Râfizî ve Teyâmine (Dürzî)³⁴ bölgelerindedir.³⁵ Makrîzî'ye göre ise Kesrevan dağı sakinleri için düzenlenmiştir.³⁶

Trablus ve Safed nâibleri de askerleriyle birlikte bu sefere destek vermişlerdir. Nihayetinde bu birliklerin de kendisine katıldığı ordu, Kesrevan'a ayak basmış ve dağı kuşatmıştır. Meydana gelen savaşta Kesrevanlıların evleri yıkılıp bağ-bahçeleri yerle bir edilmiştir. Onlardan birçok kişi öldürülmüş ve kalanlar da çeşitli yerlere dağılmışlardır.³⁷ Makrîzî, bu savaşın on bir gün sürdüğünü ve esir alınanların sayısının da altı yüz kişi olduğunu belirtmiştir.³⁸ Safer/Eylül ayında Dımaşk'a dönen Akkûş el-Efrem, Bahâeddîn Karakuş'u Ba'lebek ve Kesrevan bölgesine yönetici olarak tayin etmiştir. Bahâeddîn Karakuş, Kesrevan dağlarını sakinlerinden temizlemiştir. Onların liderlerinden bir grubu öldürmüş ve Kesrevan dışında bir yere yerleşmek isteyenlere eman vermiştir. Daha sonra Kesrevan bölgesi ilk olarak bazı emirlere iktâ verilmiştir. 706/1306 yılında da onlardan alınıp üç yüz Türkmen süvarisine tahsis edilmiştir. Kesrevan Türkmenler'i olarak meşhur olan bu kişiler, Beyrut'tan Trablus'a kadar olan alanda deniz ve yol güvenliğinden sorumlu olmuşlardır.³⁹

Salih b. Yahya'nın kaydettiğine göre, Tenûhî emirlerinden Nâsiruddîn el-Hüseyin de akrabaları ve adamlarıyla birlikte Memlûkler'in yanında bu sefere katılmıştır. Yapılan savaşta bazı Tenûhî emirleri ve yirmi üç kişi, Kesrevanlılar tarafından öldürülmüştür. Dört bin piyade oldukları zikredilen Kesrevanlı savaşçıların ise büyük bir kısmı kılıçtan geçirilmiştir. Kalanlar ise Cizzîn ve çevresine, Bika'ya ve Ba'lebek'e dağılmışlar ve bazılarına da eman verilmiştir.⁴⁰ Geçtiği üzere Makrîzî, ikinci sefer hakkında Kesrevanlıların yaklaşık on iki

33 Selâhaddîn Halîl b. Aybeg b. Abdullâh es-Safedî, *As-yânü'l-asr ve as-vânü'n-nasr*, thk. Ali Ebû Zeyd vd. (Beyrut-Dımaşk: Dâru'l-Fikr el-Muâsir - Dâru'l-Fikr, 1418/1998), 5/90.

34 Teyâmine, Vâdi't-Teym'den türetilmiş olup buraya yerleşen ve Dürzî olan kişiler için kullanılmaktadır. Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 145.

35 İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/41.

36 Makrîzî, *es-Sülûk*, 2/389.

37 Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 32/70; İbn Yahya, *Târîhu Beyrut*, 32-33.

38 Makrîzî, *es-Sülûk*, 2/389.

39 İbn Yahya, *Târîhu Beyrut*, 33. Krş. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 32/70.

40 İbn Yahya, *Târîhu Beyrut*, 100-101; Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 150.

bin okçuları olduğunu belirtmiştir.⁴¹ Salih b. Yahya ise burada onların dört bin piyade olduklarından bahsetmiştir. Dolayısıyla Kesrevanlı savaşçılarının sayısı hakkındaki bu iki bilgidен biri yanlıştır.

Görüldüğü üzere Memlûkler, Kesrevan üzerine doğrudan üçüncü bir sefer düzenlemek yerine onlarla görüşmek suretiyle problemlere bir çözüm bulmak için iki kez heyet göndermiştir. Bu heyetlerin amaçları şunlardır: İkinci seferdeki görüşmelerde olduğu gibi barışçıl bir şekilde teslim olmaya ikna etmek, isyan etmeye devam etmeleri halinde akıbetleri hakkında onları uyarmak,⁴² Tenûhîler ile aralarındaki bozuk ilişkileri düzeltmek,⁴³ devlete itaat etmelerini ve vergi vermelerini sağlamaktır.⁴⁴ Ancak yapılan görüşmelerden bir sonuç elde edilemeyince savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. Kaynaklarda Hazindâr savaşı sonrasında Memlûk askerine eziyet eden Kesrevanların taşkınlıklarının daha da artması, itaatten çıkmaları, yolları kesip Müslümanları kaçırmaları ve kafirlere satmaları bu seferin sebebi olarak kaydedilmiştir. Kesrevan sakinleri ayrıca 702/1302 yılında kıyıya saldıran ve bu dönemde Tenûhîler'in idaresinde bulunan Cebel-i Lübnan'daki Dâmûr'a çıkıp bazı emirleri öldüren Haçlılarla yeniden iş birliği yapmakla da suçlanmıştır.⁴⁵ Bu bağlamda Kesrevan seferlerinin mezhebi değil, siyasi gayelerle düzenlendiği anlaşılmaktadır.⁴⁶ Bazı Şîi araştırmacılar ise stratejik öneme sahip bu bölgelerin Şîilerden temizlenmesi amacıyla söz konusu seferin düzenlendiği şeklinde değerlendirmelerde bulunmuşlardır.⁴⁷

Kesrevan seferlerinde İbn Teymiyye'nin aktif bir şekilde rol alması da dikkat çekmektedir. Onun *er-Redd alâ ehli Kesrevan er-Râfıza*

41 Makrîzî, *es-Sülûk*, 2/331.

42 Laoust, "Remarques sur les Expeditions du Kasrawan", 104.

43 Mekkî, *Lübnân*, 225; Sübeytî, *el-Hayatü'l-fikriyye*, 93; Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 146.

44 Muhammed Cemâl Bârût, *Hamalâtü Kesrevan fi't-târîhi's-siyâsi li-fetvâ İbn Teymiyye* (Beyrut: el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve Dirâseti's-Siyâsât, 2017), 159.

45 İbn Yahya, *Târîhu Beyrut*, 99-100, 150; Bârût, *Hamalâtü Kesrevan*, 158; Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 146.

46 Bârût, *Hamalâtü Kesrevan*, 147-149.

47 Hamâde, *Tarihu's-Şîa fi Lübnan*, 1/34-41. Ca'fer el-Muhâcir, "eş-Şehîdü'l-Evvel: asruhü, sîretühü, a'mâlühü ve mâ makese minhâ", *Mevsûatü's-Şehîdi'l-Evvel: Medhal* (Kum: el-Merkezü'l-Âli li-Ulûmi ve's-Sekâfeti'l-İslâmiyye - Merkezü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmiyye, 1435/2014), 165.

adında iki ciltlik bir eserinin olduğu kaynaklarda geçmektedir.⁴⁸ Sefer sırasında Bilâd-ı Şam'ın çeşitli bölgelerine mektuplar yazan İbn Teymiyye, insanları Kesrevan halkına karşı Allah yolunda savaşmaya teşvik etmiştir.⁴⁹ İbn Teymiyye, Kesrevan seferlerini gâli/aşırı fırkalara karşı yapılan dini seferler olarak görmüş ve onlarla savaşmayı kafirlerle savaşmaktan daha önemli bir görev saymıştır.⁵⁰ Onun bu seferlere bizzat katılması, cihada dönüştürmek suretiyle olaya dini bir boyut kazandırmış ve bu da Memlûkler'in başarıya ulaşmasına bir şekilde katkı sağlamıştır.⁵¹

705/1305 yılında yapılan Kesrevan seferinden sonra Sultan Muhammed b. Kalavun'a mektup gönderen İbn Teymiyye, burada seferin ve yapılanların haklı gerekçelerini ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre;

...İki tür cihat vardır. Biri İslam'ın hükümlerini yerine getirmeyen Moğollar gibi zalim ve sapkınlara karşı yapılandır. Diğeri Sultan'ın emriyle üzerlerine hücum edilen Cürd ve Kesrevan sakinleri gibi sünnet ve cemaatten ayrılmış, şeriattan çıkmış, münafık bid'at ehline karşı yapılandır. Bu isyancılara karşı nusret ve fetih ihsan eden Allah, en önemli din işlerinden birini yerine getirmekle Sultan'a ve ehl-i İslam'a karşı iyilikte bulunmuştur. Bunlar ve benzeri kimseler, din ve dünya işlerinde müfsitlerin büyükleridir. Çünkü inançlarına göre; Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Bedir ehlinin, Rıdvân biatinde bulunanların, Muhacir ve Ensar'ın çoğunun, tabiûnin, İslam'ın imamlarının, dört mezhebin ve diğer mezheplerin alimlerinin, meşâyih-i İslam'ın, âbidlerin, Müslüman hükümdarların, onların ordularının ve sıradan Müslümanların hepsi mürted oldukları için Yahudi ve Hristiyanlardan daha büyük kafirdirler. Bundan dolayı Haçlıları ve Moğolları, Kur'an ve iman ehline tercih ederler. Moğollar, memlekete girdiğinde Müslüman askerlerine sayılamayacak kötülükler yapmışlardır. Askerlerin atlarını,

48 İbn Abdülhâdî, *el-Ukûdü'd-Dürriyye*, 53; Selâhaddîn Halîl b. Aybeg b. Abdullâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâût - Türkî Mustafâ (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000), 7/17.

49 İbn Abdülhâdî, *el-Ukûdü'd-Dürriyye*, 195.

50 Ahmed b. Alî el-Kalkaşendî, *Subhu'l-Aşâ fi Smâ'ati'l-İnşâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye), 13/252; Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 148.

51 Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 148.

silahlarını ve onlardan esir aldıklarını yirmi gün boyunca Kıbrıslılara satmışlardır. Bu kimseler ile birlikte Cizzîn ve çevresinde, Cebel-i Âmil ve nahiyelerinde yaşayanlar gibi bu mel'un mezhebin diğer mensupları, Moğolların gelişine sevinmişlerdir... Cengiz Han'ın Müslüman ülkelere yönelmesinin, Hülâgû'nun Bağdat'ı istila etmesinin ve Halep'e girmesinin, Sâlihiyye'nin yağmalanmasının ve diğer yapılanların en büyük sebeplerinden biri bu tâifedir... Kesrevanlıların büyük bir kısmı, namazı, orucu, haccı ve umreyi kabul etmezler, leşi, kanı ve domuz etini yasaklamazlar, cennet ve cehenneme inanmazlar. Onlar Müslümanların icmasıyla Yahudiler ve Hristiyanlardan daha büyük kafir olan İsmâiliyye, Nusayriyye, Hâkimiyye ve Bâtıniyye cinsindedir...⁵²

İbn Teymiyye'nin burada yazdıklarından bu seferin İmâmiyye Şîa'sına yönelik bir sefer olduğu anlaşılmaktadır.⁵³ Ancak onun beklentilerinin aksine bu kimseler, daha sonraki süreçte Sünnî İslam'a geçmemişler ve siyasi bağımsızlıklarını kaybetmeler de dini bağımsızlıklarını korumayı başarmışlardır.⁵⁴ Diğer taraftan bu seferin yapıldığı 705/1305 yılı içerisinde Mısır'dan gelen bir mektup üzerine İbn Teymiyye, Dımaşk'tan Kahire'ye gitmiştir. Kahire'ye varışından kısa bir süre sonra hakkında düzenlenen bir mecliste muhakeme edilmiş ve teşbihle suçlanıp hapse atılmıştır.⁵⁵

Kesrevan seferlerinde siyasi, ekonomik ve dini hedefleri olan üç grubun bir araya geldiği görülmektedir. Siyasi olarak Memlükler, Bilâd-ı Şam'ı daha önce ele geçirmiş olsalar bile Kesrevan bölgesi üzerinde hala kontrolü sağlayamamış ve burada yaşayanların Haçlılar ve Moğollarla iş birliği yapmalarından endişe duymuştur. Ekonomik olarak Tenûhîler, çıkarlarını düşünerek Kesrevan bölgesinin de kendilerine iktâ olarak verilmesini istemişlerdir. Ayrıca aralarındaki düşmanlıktan dolayı Kesrevanlılardan intikam alma arzusu beslemiş

52 İbn Abdülhâdî, *el-Ukûdû'd-Dürriyye*, 198-210.

53 Hamâde, *Tarihu's-Şîa fi Lübnan*, 1/37-41; Winter, "Shams al-Din Muhammad ibn Makkî", 152.

54 Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 151-152.

55 Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 4/52; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 14/43. İbn Teymiyye'nin din uğruna yürüttüğü faaliyetleri ve muhalifleriyle mücadelesi hakkında bk. Ahmet Yalçın, *Selefi Düşüncenin Tarihsel Gelişiminde İbn Teymiyye* (Kayseri: Kimlik Yay., 2020), 141-152.

olabilirler. Bunların yanı sıra hâlihazırda iktâ sahibi olmaları sebebiyle de istenildiği zaman Memlûkler'in yanında savaflara katılma zorunlulukları bulunmaktadır. Dini olarak ise İbn Teymiyye, Kesrevan seferlerini İslam'ın varlığını tehlikeye sokan gâlf fırkalara karşı yapılan dini seferler olarak görmüş ve onlarla savaşmayı kafirlerle savaşmaktan daha önemli bir görev saymıştır.⁵⁶ İkinci ve özellikle üçüncü seferde Memlûkler, Tenûhîler ve İbn Teymiyye arasındaki iş birliği daha yoğun olmuştur. Neticede ise Kesrevan bölgesi, Tenûhîlere geçici bir süreliğine iktâ olarak verilmiş ve sakinleri de İbn Teymiyye'nin umduğu gibi iman etmemişlerdir. Bu seferlerin tek başarısı, Memlûkler'in sonunda bu bölgeleri ve Bilâd-ı Şam'ın her tarafını kontrol etmesi olmuştur.⁵⁷

Kesrevan bölgesine yönelik düzenlenen bu seferleri, Şiîlere karşı Sünnî fanatizmin bir tezahürü olarak göstermek doğru değildir.⁵⁸ Bundan hareketle Memlûkler döneminde Şiîlere zulmedildiği şeklinde bir genelleme yapmak da şüphesiz yanlış sonuçlara götürecektir. Bu dönemde hangi düşünceden olursa olsun hakim Sünnî anlayıştan farklı olan ve eyleme dönüşme potansiyeli taşıyan muhalif görüşler, otorite tarafından takip edilmiş ve kimi zaman da cezalandırılmıştır.⁵⁹ Geçtiği üzere Kesrevan seferlerinde çeşitli bölgelere mektuplar yazıp insanları savafla teşvik eden Sünnî alim İbn Teymiyye, yeri geldiğinde görüşleri nedeniyle hapse atılmıştır. Öte yandan bir başka Şiî fırkası olan Nizârî İsmâîlîler'in Bilâd-ı Şam'da bulunan kalelerinde yarı bağımsız bir şekilde yaşamalarına izin verilmiştir.⁶⁰ Hatta Memlûkler, Nizârî İsmâîlîler'in aksiyoner gücünü düşmanlarına kullanmak suretiyle onlardan istifade etmişlerdir.⁶¹ İbn Battûta'nın (öl. 770/1368-69) kaydettiğine göre, bu kişiler Muhammed b. Kalavun'un oklarıdır. Sultan, düşmanı olan bir kimseye suikast düzenlenmesini talep ettiği zaman kan parasını/ücretini göndermektedir. Eğer suikastı gerçekleştiren kişi sağ olarak dönerse bu ücret kendisine, ölürse evladına

56 Muhâcir, "eş-Şehîdü'l-Evvel", 154-156; Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 152-153.

57 Talhamy, "The Kisrawan Expeditions", 153.

58 Laoust, "Remarques sur les Expeditions du Kasrawan", 111.

59 Sever, *Bahrî Memlûkler Dönemi Mezhep Hareketleri*, 85.

60 Farhad Daftary, *İsmâîlîler: Tarihleri ve Öğretileri*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa, 2017), 608.

61 Daftary, *İsmâîlîler*, 607; Sever, *Bahrî Memlûkler Dönemi Mezhep Hareketleri*, 246.

verilmektedir.⁶² Lübnan'ın Cebel-i Âmil bölgesinde⁶³ yaşayan Şiî İmâmîler de Memlükler döneminde ilmi açıdan önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bölgenin çeşitli yerlerinde kurulan medreseler sayesinde Cebel-i Âmil, bu dönemde Şiî bir ilim merkezi haline gelmiştir.⁶⁴ Bu tür gelişmeleri de göz önünde bulundurup genel olarak bakıldığında Memlükler'in Şiîler karşısındaki tavrının net olmadığı anlaşılmaktadır. Bir tehdit unsuru olmadıkça Şiîlik, Sünnî toplumun vazgeçemediği öteki yarısı olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.⁶⁵

Sonuç

Memlükler, Şiî Kesrevan bölgesine farklı tarihlerde üç sefer gerçekleştirmiştir. Çeşitli kaynaklarda seferlerin Kesrevan, Cürd ve Danniye dağlarında yaşayan ve genel olarak Şîa üst başlığı altında bulunan Râfizîler, Nusayrîler ve Dürzîler'e karşı yapıldığı şeklinde farklı bilgiler söz konusudur. Birinci seferde sebebinin ne olduğu tam olarak anlaşılmasa da herhangi bir netice alınmadan geri dönmüştür. İkinci seferde iki taraf arasında bir savaşın meydana gelip gelmediği konusunda çelişkili ifadeler bulunmaktadır. Bazı kaynaklara göre Memlük ordusunun kendilerine doğru geldiğini gören Kesrevanlılar, af dilemişler ve bunun üzerine onlarla savaş olmadan bir anlaşmaya varılmıştır. Burada olayların bu şekilde gelişmiş olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Bazılarına göre ise anlaşma, savaş yapıldıktan sonra gerçekleşmiştir. Netice itibarıyla her iki durumda da Kesrevanlılar, Memlüklere boyun eğmiştir. Üçüncü seferde ise taşkınlıkları daha da artan ve itaatten çıkan Kesrevanlılar ile görüşüp problemlere çözüm bulmak için seferden önce iki kez heyet gönderilmiştir. Ancak bu görüşmelerden bir sonuç elde edilemeyince savaş kaçınılmaz hale gelmiş ve sefere çıkmıştır.

62 İbn Battûta Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî, *Rihletü ibn Battûta (Tuhfetü'n-nüzzâr fi garâibi'l-emsâr ve 'acâibi'l-esfâr)*, nşr. Akademiyetü'l-Memleketi'l-Mağribiyye (Rabat: 1417), 1/286.

63 Cebel-i Âmil batıda Akdeniz, güneyde Filistin, doğuda Ürdün, Hûle, Vâditteym ve Bikâ' beldeleriyle Lübnan dağlarının bir kısmı, kuzeyde ise eski dönemlerde el-Ferâdis diye bilinen Evvelî ırmağı ile çevrilen bir bölgedir. Muhsin el-Emîn, *Hıtatü Cebeli Âmil* (Beyrut: ed-Dâru'l-Âlemiyye, 1983), 61.

64 Detaylı bilgi için bk. Ca'fer el-Muhâcir, *Cebelü Âmil Beyne's-Şehîdeyn* (Dımaşk: el-Ma'hedü'l-Fransiyyü li Şarki'l-Ednâ, 2005).

65 Sever, *Bahrî Memlükler Dönemi Mezhep Hareketleri*, 240; Winter, "Shams al-Dîn Muhammad ibn Makkî", 181-182.

Meydana gelen savaşta Kesrevanlıların evleri yıkılıp bağ-bahçeleri yerle bir edilmiştir. Onlardan birçok kişi öldürülmüştür. Kalanların bir kısmı çeşitli yerlere dağılmış ve bir kısmına da Kesrevan dışına yerleşmek şartıyla eman verilmiştir. Bölge, Türkmenlere iktâ olarak verilmiş ve onlar Beyrut'tan Trablus'a kadar olan alanda deniz ve yol güvenliğinden sorumlu olmuşlardır.

Kesrevan seferleri, Memlûkler'in iç güvenliği temin etme yönündeki bir girişimi olarak görünmektedir. Nitekim Memlûkler, bölgeye tam anlamıyla hakim olmak, Haçlılar ve Moğollarla iş birliği yapılmasının önüne geçmek, Müslümanlara ve askerlerine yapılan kötülükleri cezalandırmak ve kendilerinden emin olunmayan bu kimselerin yerine devlet destekçisi kimseleri yerleştirip bölgede güvenliği ve istikrarı sağlamak gibi siyasi gayelerle bu seferleri düzenlemiştir.

Tenûhîler ve İbn Teymiyye de seferlerde Memlûkler'e destek vermişlerdir. Bunların da kendi açılarından ekonomik ve dini hedefleri olmuştur. Tenûhîler, Kesrevan bölgesini iktâ olarak yönetmeyi istemişlerdir. Diğer taraftan hâlihazırda iktâ sahipleri oldukları için de istenildiği zaman Memlûkler'in yanında savaşlara katılma zorunlulukları bulunmaktadır. İbn Teymiyye ise Kesrevan seferlerini dini seferler olarak görmüştür. İslam'ın varlığını tehlikeye atan gâîlî fırkalarla savaşmayı kafirlerle savaşmaktan daha önemli bir görev saymıştır.

Memlûkler tarafından Şîi Kesrevan bölgesine düzenlenen söz konusu seferler hala tartışılmaya devam etmektedir. Konuyu mezhebi bir tarafgirlikle ele alıp bölge halkının Şîi olmaları sebebiyle bu seferlerin düzenlediğini söylemek oldukça indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Bu olaydan hareketle Memlûkler'in Şîilere karşı tutumu hakkında genellemeler yapmak da yanlış sonuçlara götürecektir.

Kaynakça

Ayaz, Fatih Yahya. "Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü's-Sel'ûs (ö. 693/1294)". Ç. Ü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2005), 91-122.

Bârût, Muhammed Cemâl. *Hamalâtü Kesrevan fi't-târîhi's-siyâsî li-fetvâ İbn Teymiyye*. Beyrut: el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve Dirâseti's-Siyâsât, 2017.

- Daftary**, Farhad. *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Alfa, 2017.
- Ebu'l-Fidâ**, İmâdüddîn İsmâîl b. Ali. *el-Muhtasar fi ahbâri'l-beşer*. 4 Cilt. Mısır: el-Matbaatül-Hüseyniyye el-Mısıriyye, ts.
- Emîn**, Muhsin. *Hıtatü Cebeli Âmil*. Beyrut: ed-Dâru'l-Âlemiyye, 1983.
- Hamâde**, Sa'dun. *Tarihu'ş-Şîa fi Lübnan*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hayâl, 2008.
- İbn Abdülhâdî**, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed ed-Dımaşkî. *el-Ukûdü'd-dürriyye min menâkıbı Şeyhi'l-İslâm Ahmed ibn Teymiyye*. nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî. Beyrut: Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî.
- İbn Battûta**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. İbrâhîm el-Levâtî et-Tancî. *Rihletü ibn Battûta (Tuhfetü'n-nüzzâr fi garâibi'l-emsâr ve 'acâibi'l-esfâr)*. nşr. Akademiyetü'l-Memleketi'l-Mağribiyye. 5 Cilt. Rabat: 1417.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Ali Şîrî. 14 Cilt. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1408/1988.
- İbn Yahya**, Sâlih. *Târîhu Beyrut*. thk. Lewis Şehyu. Beyrut: el-Matbaatü'l-Kâsûlikiyye, 1927.
- Kalkaşendî**, Ahmed b. Alî. *Subhu'l-Aşâ fi Sinâati'l-İnşâ*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Laoust**, Henri. "Remarques sur les Expeditions du Kasrawan sous les Premiers Mamluks". *Bulletin du Musee de Beyrouth* 4 (1940), 93-115.
- Makrîzî**, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbas. *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk*. thk. M. Abdülkadir Atâ. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Mekkî**, Muhammed Ali. *Lübnân mine'l-fethi'l-Arabî ile'l-fethi'l-Usmânî 635-1516*. Beyrut: Dâru'n-Nehâr, 2006.
- Muhâcir**, Ca'fer. "eş-Şehîdü'l-Evvel: asruhü, sîretühü, a'mâlühü ve mâ makese minhâ". *Mevsûatü'ş-Şehîdi'l-Evvel: Medhal*. Kum:

el-Merkezü'l-Âlî li-Ulûmi ve's-Sekâfeti'l-İslâmiyye - Merkezü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmiyye, 1435/2014.

Muhâcir, Ca'fer. *Cebelü Âmil Beyne's-Şehîdeyn*. Dimeşk: el-Ma'hedü'l-Fransiyyü li Şarki'l-Ednâ, 2005.

Muhâcir, Ca'fer. *et-Te'sîsü li târîhi's-Şîa fî Lübnân ve Sûriye*. Beyrut: Dâru'l-Melâk, 1992.

Nüveyrî, Şihâbeddîn Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi fînû-ni'l-edeb*. thk. Necib Mustafa Fevvâz - Hikmet Küşlü Fevvâz. 33 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

Safedî, Selâhaddîn Halîl b. Aybeg b. Abdullâh. *A'yânü'l-asr ve a'vânü'n-nasr*. thk. Ali Ebû Zeyd vd. 5 Cilt. Beyrut-Dımaşk: Dâru'l-Fikr el-Muâsır - Dâru'l-Fikr, 1418/1998.

Safedî, Selâhaddîn Halîl b. Aybeg b. Abdullâh. *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâût - Türkî Mustafâ. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000.

Salibi, Kamal. "The Buhturids of the Garb: Mediaeval Lords of Beirut and of Southern Lebanon". *Arabica* 8 (1961), 74-97.

Salibi, Kamal. "The Maronites of Lebanon under Frankish and Mamluk Rule (1099-1516)". *Arabica* 4 (1957), 288-303.

Sever, Mehmet. *Bahrî Memlûkler Dönemi Mezhep Hareketleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Sübeytî, Mustafa Mahmud. *el-Hayatü'l-fikriyye li'l-ekalliyâti'l-mezhebiyye fî Lübnan fi'l-ahdi'l-Memlûkî*. Beyrut: Dâru'l-Mevâsım, 1427/2007.

Talhamy, Yvette. "The Kisrawan Expeditions against Heterodox Religious Minorities in Syria under Mamluk Rule". *Chronos* 20 (2009), 129-155.

Winter, Stefan. "Shams al-Dîn Muhammad ibn Makkî "al-Shahîd al-Awwal" (d.1384) and the Shi'ah of Syria". *Mamluk Studies Review* 3 (1999), 149-182.

Yalçın, Ahmet. *Selefi Düşüncenin Tarihsel Gelişiminde İbn Teymiyye*. Kayseri: Kimlik Yay., 2020.

Yalçın, Mehmet Fatih. "Bahrî Memlûkler Döneminde Saltanat Nâiblerinin Görevlerinin Sona Ermesi Ve Bunun Sonuçları (1250-1382)". *The Journal of Academic Social Science Studies* 6 (2013), 791-810.

Yiğit, İsmail. *Memlûkler*. İstanbul: Kayıhan Yay., 2015.

